

DOI <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2018-21-8-20>

УДК 37.091:821.161.2

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ ТА ОБРАЗУ СВІТУ УЧНІВ У ПІДРУЧНИКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 10 КЛАСУ (РІВЕНЬ СТАНДАРТУ)

М. А. Антонюк,

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу
інтеграції змісту загальної середньої освіти
Інституту педагогіки НАПН України
e-mail: antonyuk.maryna@gmail.com

У статті розглянуто генезу, дидактичний зміст та інтегративний потенціал понять «наукова картина світу» та «образ світу». З'ясовано значення поняття «образ світу» в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти. Проаналізовано теоретичний та практичний компоненти змісту підручників з української літератури для 10 класу (рівень стандарту) в контексті їхньої відповідності вимогам Державного стандарту освіти. Запропоновано можливості введення понять «наукова картина світу» та «національний образ світу» в підручники та програми з української літератури для 10 класу.

Ключові слова: наукова картина світу; образ світу; українська література; підручник; Державний стандарт базової повної загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. Оновлення вітчизняної освіти в рамках проекту Нової української школи потребує докорінних змін — і в ціннісному спрямуванні освітнього процесу, і в засобах його здійснення. Реформи не оминуть і таку важливу складову навчального процесу, як підручник. Форма навчальної книги поступово зазнає змін: учні вже мають доступ до електронних версій підручників на сайті Інституту модернізації змісту освіти [10]. Однак до змісту нових навчальних книг слід висувати не менш строгі вимоги, ніж до їхньої форми: його необхідно оцінювати з огляду на ефективність у формуванні наукової картини світу та образу світу учнів. Саме ці поняття забезпечують цілісність знань, без якої неможливий високий рівень засвоєння знань. Шкільний предмет «Українська література», особливо в старшій школі, має брати щонайактивнішу участь у формуванні наукової карти-

ни світу й образу світу учнів, адже цілісність знань про загальні закономірності природи, науки, культури забезпечує цілісність свідомості молодого покоління.

Формулювання цілей статті. Згідно з листом МОН від 20.08.2018 № 1/9–503 «Про переліки навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти» [9], для 10 класу рекомендовано п'ять підручників рівня стандарту і три підручники профільного рівня. **Об'єктом** нашого дослідження стануть підручники з української літератури для 10 класу (рівень стандарту), а **предметом** — можливості формування наукової картини світу та образу світу десятикласників за допомогою цих підручників. Вибір саме такого об'єкту зумовлений тим, що наше дослідження виконується в рамках науково-дослідницької роботи з теми «Інтеграція змісту профільної освіти як засіб формування в учнів наукової картини світу», а профільною в Україні, згідно з Концепцією «Нової української школи», буде старша школа. **Мета статті** полягає в аналізі теоретичного та практичного компонентів вказаних підручників з огляду на формування наукової картини світу та образу світу учнів 10 класу як першочергові цілі сучасної шкільної освіти. Задля реалізації мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- здійснити огляд тлумачення понять «наукова картина світу» та «образ світу» у сучасному науковому дискурсі;
- з'ясувати контекст ужитку поняття «образ світу» в Державному стандарті базової і повної загальної і середньої освіти;
- вивчити стан готовності вчителів української літератури до виконання вимог Державного стандарту в контексті формування національного образу світу;
- проаналізувати зміст підручників з української літератури для 10 класу (рівень стандарту) на предмет представлення в них сучасної наукової картини світу та наявності в їхніх теоретичних та практичних компонентах відомостей і завдань, здатних забезпечити формування образу світу учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади створення підручника зі словесності, його роль і місце у навчальному процесі мають солідну історію дослідження. Поруч із уже класичними працями Тетяни і Федора Бугайків, В. Неділька, О. Бандури, Є. Пасічника, Н. Волошиної є спроби концептуалізації сучасних вимог до методики викладання літератури в школі (Г. Токмань, Г. Ключек), а також праці, присвячені ретроспективному аналізу підручників з української літератури, як-от розвідка Т. Яценко [16]. Дослідниця зазначає, що після здобуття незалежності парадигма шкільної літературної освіти набула національно-демократичного спрямування, увиразнився естетичний підхід до трактування літературних явищ [16, с. 278–279]. У найновішій навчальній програмі з української літератури авторського колективу на чолі з Р. Мовчан зазначено, що цей предмет вивчається в школі як мистецтво слова [14]. Однак без належного наукового підґрунтя розмова про літературу як мистецтво ризикує знизитися до оцінно-смакового рівня. На

сьогодні немає студій про картину світу й образ світу, що їх формує шкільна літературна освіта, а також про співвіднесеність цього образу світу з науковою картиною світу. На нашу думку, вивчення вітчизняної та зарубіжної словесності є важливим чинником формування цілісної картини світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед визначимося зі змістом поняття «наукова картина світу». В. Стюпін пропонує сучасне філософське визначення цього поняття: «Наукова картина світу — це цілісна система уявлень про світ, його структурні характеристики й закономірності, яка напрацьовується в результаті систематизації та синтезу і фундаментальних досягненнях науки» [13, с. 15]. Учений зазначає, що наукову картину світу не слід ототожнювати зі світоглядом, оскільки останнє поняття є значно ширшим [13, с. 16]. У той же час існує взаємозв'язок між науковою картиною світу і світоглядом, а відтак вивчення цього взаємозв'язку є плідним саме в контексті інтеграції освітніх галузей «Природознавство» та «Мови і літератури» в старшій школі.

Поняття «образ світу» походить із царини когнітивної та перцептивної психології. Константними рисами образу світу в концепціях різних учених є його інтегральна, цілісна природа та причетність до системи значень або сенсового поля — цього, за О. Леонтьєвим, п'ятого квазівиміру дійсності.

У той же час поняття образу світу, попри його беззаперечну причетність до пізнавальної сфери особистості, рідко стає предметом педагогічних студій. Сучасний дослідник К. Гуз зазначає, що «дидактичні основи образу світу спеціально в дидактичній літературі не розглядалися» [6, с. 103]. Вищезгаданий автор разом з В. Ільченко керував розробкою освітньої моделі «Довкілля», заснованої на загальних закономірностях природи, котрі є наскрізними принципами інтеграції природничих знань у цілісність. Як зазначають В. Ільченко та К. Гуз, «результатом інтеграції є формування життєствердного образу світу учня» [7, с. 33], котрий у свою чергу можна визначити як «особистісно значущу систему знань про дійсність» [7, с. 32]. Показово, що в освітній моделі «Довкілля» для визначення сформованості образу світу в учня використовується момент саморефлексії: на підсумковому занятті учні заповнюють структурно-логічну схему — модель образу світу, розташовуючи в заданій моделі елементи природничих знань [6, с. 266–268].

Незважаючи на те, що кожен навчальний предмет є моделлю певної науки, а науковість є однією із засад освіти, способи пізнання дійсності у природознавстві й літературі настільки відмінні між собою, що в їхньому поєднанні центр ваги буде лише на одному предметі, тоді як зміст іншого суттєво постраждає. Приміром, література буде цікавитися природою виключно як предметом мистецької рефлексії, а природознавство використовуватиме літературні твори виключно як ілюстративний матеріал для своїх цілей, ігноруючи інтенції письменника. На нашу думку, це не сприятиме формуванню цілісного образу світу старшокласників, де раціональний та емоційний способи пізнання не знецінювалися б щодо одне од-

ного. Отже, необхідно визначити, які можливості для формування образу світу дає зміст сучасної шкільної освіти.

Тут варто з'ясувати контекст уживання поняття «образ світу» в змісті шкільної освіти. Чинний Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти пропонує розглядати це поняття виключно в межах освітньої галузи «Мови і літератури», а саме такого елементу її літературознавчої складової, як компаративна змістова лінія. У тексті нормативного документу читаємо, що учні повинні «встановлювати спільні закономірності розвитку різних літератур, видів мистецтва, зіставляти художні твори в різних аспектах (проблемно-тематичному, сюжетному, образному та інших), розкривати специфіку втілення актуальних тем у різних національних літературах, виявляти національні образи світу і характери в літературі, схожість і відмінність авторської позиції митця» [11].

Відсутність коментарів і роз'яснень до тексту Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, які б допомогли вчителю зорієнтуватися у вимогах цього обов'язкового до виконання документу, змушують нас розглянути генезу поняття «національний образ світу» (так, як ужито в тексті стандарту). Значну частину свого творчого життя присвятив концептуалізації цього поняття російський філолог і мислитель Г. Гачев. Учений сформулював власне бачення національного образу світу так: «Подібно до того, як людина є потрійною єдністю: тіло, душа, дух (розум) — так і кожна національна цілісність становить собою космо-психо-логос, <...> тобто єдність місцевої природи (космос), національного характеру (психея) і складу мислення (логос)» [4]. У такий спосіб Г. Гачев описав національні образи Росії, Індії, Америки, Італії, Польщі, Грузії, Казахстану тощо, створивши унікальний жанр «національної мандрівки». Винятково широка ерудиція вченого дозволяла йому вбачати подібність у таких далеких речах, як, приміром, дифтонги з нисхідною інтонацією в італійській мові і теорія вільного падіння тіл Г. Галілея або готична вертикаль німецького собору й висхідна інтонація дифтонгів у німецькій мові. Визначення національного образу світу, дане вченим, має евристичний потенціал, оскільки до його складу входить єдність національного характеру — Психея, котра найкраще може бути виражена саме в словесності певного народу — як усній, так і писемній.

Для літератури принциповим є те, що образ світу людини складається не лише із певних рецептивних установок та знань про навколишній світ, але також і рефлексій світу внутрішнього — переживань, думок, почуттів, емоційних станів людини. Усунення цього компоненту суттєво збіднить як поняття «образ світу», так і власне образ світу конкретної людини. Тому, підсумовуючи вищесказане, можемо визначити поняття «національний образ світу» як систему, що включає знаки належності того чи іншого явища до певної національної культури та рефлексію і саморефлексію носіїв цієї культури щодо явищ національної культури та щодо власної приналежності до неї. Отже, спираючись на концепцію Г. Гачева про образ світу як національний Космо-Психо-Логос, можемо виокремити чинники, які в сукупності формують націо-

нальний образ світу. До національного Космосу віднесемо природне оточення певного народу та його відображення у фольклорі й літературі. До національної Психеї, тобто емоційно-вольової сфери, належать національний характер, мовна картина світу, фольклор у сучасному розумінні цього явища, цінності, що їх обстоює певний народ, його національне мистецтво. Національний Логос представлений насамперед пантеоном видатних особистостей народу — учених, письменників, митців, яким народ завдячує своїм самоусвідомленням.

Наше уявлення про зміст поняття «образ світу» в змісті шкільної освіти буде неповним без з'ясування того, як його розуміють безпосередні учасники навчального процесу. З цієї метою у лютому 2018 р. було проведено дослідження серед слухачів курсів підвищення кваліфікації Полтавського обласного інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського. Його суть полягала в анкетуванні вчителів української літератури. Загальна кількість респондентів становила 31 особу. Учителям було запропоновано дати відповідь (анонімно) на такі питання:

1. У чинному Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти сказано, що учні повинні вміти «виявляти національні образи світу і характери в літературі» [11]. Який методичний супровід необхідний, щоб учителі могли на належному рівні реалізувати цю вимогу Державного стандарту?

2. Як ви визначаєте зміст поняття «образ світу»?

3. Що, на вашу думку, спільне і відмінне між образом світу і науковим світоглядом?

Аналіз відповідей на питання анкети дозволяє сказати таке:

Питання 1. Більшість педагогів висловили думку, що їхнього рівня знань і наявного методичного забезпечення недостатньо, щоб виконати цю вимогу Державного стандарту. На думку педагогів, для реалізації згаданої вимоги необхідні такі чинники: ілюстративний матеріал до тем, вивчення історико-соціального середовища, знання історичних епох, історичної основи творів, культурологічного матеріалу, символів, ментальності. Серед форм підвищення власного освітнього цензу в цій галузі вчителі назвали методичні рекомендації щодо творів, навчання і курсову перепідготовку вчителів. Певна кількість респондентів відмовилася дати відповідь на це питання, аргументувавши свій вибір невизначеністю понять «національні образи світу» і «характери в літературі». На їхню думку, це різні поняття, й об'єднувати їх в одному питанні, а тим паче впроваджувати разом, неможливо.

Питання 2. При визначенні поняття «образ світу» у більшості респондентів виникли труднощі. Частина відповіла питанням на питання, вимагаючи уточнення, який саме образ світу мається на увазі — навколишній, фантастичний, релігійний. Досить значна кількість учителів визначила це поняття як образ персонажа літературного твору, що, безперечно, не є правильним. Наведемо кілька вдалих визначень: «Це те, як сприймається світ певною особою (автором, читачем) тощо, картина, сприйняття реципієнтом-людиною»; «Це уявлення про оточуючий світ

і певний тип мислення і поведження»; «Образ того, що нас оточує: світ природи і світ людей (їх учинків і почуттів)».

Питання 3. На наш погляд, учителі загалом упоралися із завданням пояснити різницю між образом світу і науковим світоглядом. Їхні думки рухалися вздовж опозиції «емоційне сприйняття — раціональне пояснення». Можливо, спонтанність ситуації (яка насправді була запланована організаторами дослідження) завадила респондентам дібрати найточніші слова: «Образ світу — це те, як людина бачить світ, а науковий світогляд — це спосіб вивчення, освоєння навколишнього». Ще одна вдала відповідь, де вчитель підкреслює особистісну суть образу світу: «Науковий світогляд — точка зору науковців на існування світу. Образ світу — особистісне сприйняття світу».

Таким чином, необхідність формування наукової картини світу учнів як принципова вимога суспільства до сучасної освіти, з одного боку, а з іншого — методична неготовність учителів словесності до формування образу світу учнів — спонукають виявити можливості формування наукової картини світу та образу світу старшокласників за допомогою підручників з української літератури для 10 класу.

Необхідно з'ясувати, якою мірою літературознавство, зокрема шкільний його варіант, може входити в наукову картину світу. На нашу думку, шкільне літературознавство може долучитися до формування наукової картини світу в тій мірі, в якій воно говорить про свій предмет науково, тобто вчить пояснювати літературні явища не з украї релятивістських смакових позицій, а з огляду на загальні закономірності розвитку культури. Неможливо здійснити інтеграцію освітніх галузей «Природознавство» та «Мови і літератури», не вказавши загальних закономірностей природи, культури, довкілля, які тільки й здатні виступити підвалиною сутнісної інтеграції знань, запорукою формування життєствердного національного образу світу, позаяк світ — це «сукупність усіх форм матерії як єдине ціле» [2].

Тут варто зробити пересторогу: навіть попри те, що в змісті аналізованих нами підручників, так само як і в змісті навчальної програми, до якої вони написані, немає термінів «наукова картина світу» та «закономірності літературного процесу», це не означає, що вони імпліцитно не представлені в змісті цих навчальних книг. Так, найпершою закономірністю, яку вдається виокремити в шкільному курсі літератури, є його формування в старших класах на засадах історико-літературного підходу. Цей підхід передбачає розгляд літературного процесу як історію закономірної зміни літературних епох. Варто визнати, що він не є новим, оскільки кожен автор синтетичної праці на тему «Історія української літератури» (напр., Б. Лепкий, С. Єфремов, М. Зеров, М. Грушевський, Д. Чижевський) пропонував свою періодизацію літературного процесу. Найвідповіднішою суті явища є періодизація Д. Чижевського, котра ґрунтується на закономірності періодичності й описує літературний процес як зміну культурно-історичних епох (середньовіччя, ренесансу, бароко, класицизму, романтизму, реалізму, модернізму), виходячи зі зміни есте-

тичних цінностей кожної епохи та її світоглядних пріоритетів. Інші концепції історії української літератури (особливо в радянські часи) надто заземлені на історичні, позалітературні фактори.

Тому при розмові про участь літератури у формуванні наукової картини світу слід, по-перше, показати дію закономірності періодичності в літературному процесі, не впадаючи в надмірний соціологізм, а по-друге, провести паралелі між зміною культурно-історичних епох у літературі та наукових і філософських парадигм. У старшій школі останнє можна розглянути на прикладі самовичерпання реалізму як художнього напрямку наприкінці XIX ст. водночас із епохальними відкриттями у фізиці й біології, які на століття вперед сформували обличчя науки (подільність атома, теорія відносності, генетична спадковість тощо), а також філософією Ф. Ніцше з її новітньою секулярністю і психоаналізом З. Фрейда та К. Юнга. На нашу думку, найкраще надається до розгляду всіх цих тем творча особистість І. Франка: у його творчості добре помітне протистояння поета-модерніста і, скажімо, критика й мислителя, що виходив із реалістичних, позитивістських засад. Зрештою, він був першим представником психоаналітичного напрямку українському літературознавстві. І. Франкові належить праця «Із секретів поетичної творчості», де він не тільки подає психоаналітичне трактування літературної творчості, але й застосовує власні теоретичні міркування до аналізу поезії Т. Шевченка. На нашу думку, ця тема могла б бути доброю точкою опори при встановленні міжпредметних зв'язків літератури.

В усіх підручниках, обраних нами для розгляду, літературний процес другої половини XIX ст. — початку XX ст. подається як зміна культурно-історичних епох. Досвід викладання літератури довів, що найоптимальнішою формою організації навчального матеріалу в такому разі виступає поділ його на оглядові теми й розділи, присвячені окремим персоналіям. Подібним чином згруповано матеріал в усіх п'яти книгах, однак, скажімо, в підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської навіть тим письменникам, чия творчість згадана в оглядових темах (Я. Щоголів, І. Манжура), присвячено окремі розділи. З одного боку, це нашоухує на думку про підручник для учнів, що хочуть поглибленого вивчення літератури. З іншого — такий розподіл навчального матеріалу дещо порушує баланс між оглядовими й монографічними темами підручника.

Недоліком майже всіх проаналізованих підручників є відсутність згадок про загальну схему зміни культурно-історичних епох, бодай побіжного повторення естетичних цінностей попередніх епох, із якими вступають у діалог нові літературні напрями. Тут ми підходимо до ще одного вияву закономірностей періодичності та збереження в літературі, а саме діалогічності, тобто принципової неможливості існування літературного твору поза діалогом «твір — реципієнт». Тільки в одному підручнику (авторський колектив на чолі з О. Слоньовською) наведено періодизацію історії української літератури [12, с. 12–13]. Крім того, два підручники — авторського колективу на чолі з О. Слоньовською та авторського колективу на чолі

з А. Фасолею — згадують про діалогічність як засадничу ознаку літератури. У першому підручнику автори покликаються на видатного російського літературознавця і філософа М. Бахтіна [12, с. 8]. Навіть методичний апарат цієї навчальної книги автори намагалися вибудувати з огляду на цей принцип, згрупувавши завдання в рубрики «Діалоги текстів», «Діалоги з текстом», «Мистецькі діалоги». У другому підручнику є рубрика «Читацькі діалоги», яка мала б подати теоретичний матеріал і налагодити діалог читача з текстом, однак, на жаль, ця рубрика рідко трапляється саме там, де вона потрібна, скажімо, при вивченні творчості І. Франка, чию поему «Мойсей» складно збагнути без розуміння її літературних джерел. На нашу думку, все це є цілком слушним, однак діалоги між текстами слід представити й у межах однієї національної літератури, а не тільки між творами українських і зарубіжних письменників. Адже саме такий погляд на літературний процес демонструє прояв закономірності збереження в ньому: те, які саме творчі постаті, теми чи художні прийоми з попередніх епох актуалізуються в новий час, показує сталі і плинні цінності української літератури. У 10 класі до такої розмови надаються постаті І. Франка та Лесі Українки, чия творчість має найбільше інтертекстуальних зв'язків як із зарубіжною, так і з українською літературою попередніх часів.

Нарешті, недостатньо вираженням у розглянутих підручниках є момент формування національного образу світу. З одного боку, автори підручників постійно ведуть мову про чинники, що складають цей образ (див. вище). З іншого боку, в жодному з підручників не згадується навіть термін «національний образ світу». Тільки один підручник з нашої добірки (автори О. Авраменко та В. Пахаренко) наголошує на ролі національної домінанти в літературі. На думку авторів, саме в національній літературі найповніше виявляється характер народу. Що ж до чинників творення національно образу світу, то автори вважають ними спільний національний менталітет (тобто національна душа, психологія) та породжена менталітетом єдина мова [1, с. 5]. Однак цей перелік є неповним, адже навіть класичне марксистське визначення нації відносить до чинників її формування не лише менталітет і мову, але й спільну територію та економічне життя. Учені ХХ ст. довели, що навіть набір цих ознак не є достатнім для існування нації. Провідним чинником, на думку Е. Гелнера, Б. Андерсона, а також українського історика Я. Грицака, є самоусвідомлення націй, точніше те, в який спосіб нація себе уявляє, тобто «винаходить» [5]. Тут справді важливу роль відіграє спільна мова, але, як показали дослідження щойно перелічених учених, не менш важливими є й книжки та газети, що їх читають люди однієї нації. І в цьому контексті нарешті стає зрозумілою заборона видавати навчальні книги українською мовою, сформульована у Валуєвському циркулярі. Тому, на нашу думку, в підручнику з української літератури необхідна узагальнююча тема, яка б розкривала учням поняття національного образу світу, систему чинників, які його формують, і хоча б коротко означила, як ці чинники представлені в темах курсу.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз наукової, методичної та навчальної літератури, а також результати опитування вчителів-словесників дають змогу зробити такі висновки:

- поняття наукової картини світу як цілісної системи уявлень про світ, його структурні характеристики й закономірності, попри свій значний дидактичний потенціал, недостатньо розкриті в літературній освіті старшої школи;
- поняття національного образу світу, згадане в Державному стандарті базової повної загальної і середньої освіти, не фігурує в навчальній програмі з української літератури для старших класів та в підручниках з української літератури для 10 класу;
- педагоги-словесники висловлюють бажання виконувати вимоги Державного стандарту освіти, формуючи національний образ світу учнів, але відзначають брак методичної підготовленості до цього;
- у п'яти підручниках з української літератури для 10 класу, рекомендованих МОН України на 2018–2019 навчальний рік, внесок літератури у формування наукової картини світу, закономірності літературного процесу, поняття національного образу світу та чинників, що його формують, наявні лише імпліцитно і фрагментарно;
- з метою формування цілісності знань старшокласників, а відтак цілісності їхньої свідомості пропонуємо ввести поняття «наукова картина світу», «національний образ світу», «закономірності літературного процесу» в навчальну програму з української літератури та підручники з цього предмету, зробивши наголос на: взаємозв'язку між зміною культурно-історичних епох у мистецтві та наукових парадигм у природничих науках; проявах закономірностей періодичності і збереження в історії української літератури; складових національного образу світу, пов'язаних триадою Космо-Психо-Логосу.

Використані джерела

1. Авраменко О. Українська література (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. Грамота, 2018. — 236 с.: іл.
2. Академічний тлумачний словник української мови [Веб-сайт] — Електронні дані. — Webmezha, 2018. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 26.09.2018). — Назва з екрана.
3. Борзенко О. І. Українська література (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / О. І. Борзенко, О. В. Лобусова. — Харків: Ранок, 2018. — 240 с.: іл.
4. Гачев Г. Д. Национальные образы мира (стенграмма лекции) [Электронный ресурс] / Г. Д. Гачев / Режим доступа: <http://polit.ru/article/2007/05/24/kulturosob/> (дата обращения 26.09.2018).
5. Грицак Я. Курс «Вибрані питання європейської історії». Лекція 4: Нації і націоналізм: конспект відеолекції [Електронний ресурс] // Prometheus — масові безкоштовні онлайн-курси: [Веб-сайт] — Електронні дані. — Prometheus, 2018. — Режим доступу:

http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/841/4_Nation_lectio.pdf?sequence=9&isAllowed=y (дата звернення 26.09.2018). — Назва з екрана.

6. Гуз К. Ж. Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. — Полтава: Довкілля-К, 2004. — 472 с.
7. Ільченко В. Р., Гуз К. Ж. Тільки освічені вільні. — Український педагогічний журнал. — 2016. — № 3. — С. 31–38.
8. Коваленко Л. Т. Українська література (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Л. Т. Коваленко, Н. І. Бернадська. — К.: УОВЦ «Оріон», 2018. — 320 с., іл.
9. Лист МОН від 20.08.2018 № 1/9–503 «Про переліки навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2018/08/22/lyst-mon-vid-20-08-2018-1-9-503-pro-pereliky-navchalnoji-literatury-rekomendovanoji-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrajiny-dlya-vykorystannya-u-zakladah-zahalnoji-serednoji-osvity/> (дата звернення 26.09.2018).
10. Наказ МОН № 440 від 02.05.2018 р. «Про затвердження Положення про електронний підручник» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Polozhennya-pro-elektronnyj-pidruchnyk.pdf> (дата звернення 26.09.2018).
11. Постанова КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p#n9> (дата звернення 26.09.2018).
12. Слоньовська О. В. Українська література (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / О. В. Слоньовська, Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик. — К.: Літера ЛТД, 2018. — 224 с.
13. Степин В. С., Кузнецова Л. Ф. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации / В. С. Степин, Л. Ф. Кузнецова. — М., 1994. — 274 с.
14. Українська література. 10–11 класи (рівень стандарту): проект програми для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення 26.09.2018).
15. Українська література. Рівень стандарту: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / А. М. Фасоля, Т. О. Яценко, В. В. Уліщенко, Г. Л. Бійчук, В. Н. Тименко. — К. Педагогічна думка, 2018. — 192 с. / іл.
16. Яценко Т. О. Шкільний підручник української літератури: історіографічний аналіз // Проблеми сучасного підручника: зб. наук.пр. — Вип. 18. — К., 2017. — С. 274–281.

References

1. Avramenko O. Ukrajinsjka literatura (rivenj standartu): pidruchnyk dlja 10 klasu zakladiv zaghaljnoji serednoji osvity / Olexsandr Avramenko, Vasylyj Pakharenyko. — K. Ghramota, 2018. — 236 s.: il.
2. Akademichnyj tlumachnyj slovnyk ukrajinsjkoji movy [Veb-sajt] — Elektronni dani. — Webmezha, 2018. — Rezhym dostupu:: <http://sum.in.ua/> (data zvernennja 26.09.2018). — Nazva z ekrana.
3. Borzenko O. I. Ukrajinsjka literatura (rivenj standartu): pidruchnyk dlja 10 klasu zakladiv zaghaljnoji serednoji osvity / O. I. Borzenko, O. V. Lobusova. — Kharkiv: Ranok, 2018. — 240 s.: il.

4. Gachev G. D. Nacional'nye obrazy mira (stenogramma lekcii) [Elektronnyj resurs] / G. D. Gachev / Rezhim dostupa: <http://polit.ru/article/2007/05/24/kulturosob/> (data obrashheniya 26.09.2018).
5. Ghrycak Ja. Kurs «Vybrani pytannja jevropejskoji istoriji». Lekcija 4: Naciji i nacionalizm: konspekt videolekciji [Elektronnyj resurs] // Prometheus — masovi bezkoshtovni onlajn-kursy: [Veb-sajt] — Elektronni dani. — Prometheus, 2018. — Rezhym dostupu: http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/841/4_Nation_lectio.pdf?sequence=9&isAllowed=y (data zvernennja 26.09.2018). — Nazva z ekrana.
6. Ghuz K. Zh. Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannja v uchniv cilisnosti znanj pro pryrodu. — Poltava: Dovkillja-K, 2004. — 472 s.
7. Iljchenko V. R., Ghuz K. Zh. Tiljky osvicheni viljni. — Ukrajinsjkyj pedagoghichnyj zhurnal. — 2016. — № 3. — С. 31–38.
8. Kovalenko L. T. Ukrajinsjka literatura (rivenj standartu): pidruchnyk dlja 10 klasu zakladiv zaghaljnoji serednjoji osvity / L. T. Kovalenko, N. I. Bernadsjka. — K.: UOVC «Orion», 2018. — 320 s., il.
9. Lyst MON vid 20.08.2018 № 1/9–503 «Pro pereliky navchaljnoji literatury, rekomendovanoji Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy dlja vykorystannja u zakladakh zaghaljnoji serednjoji osvity» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <https://imzo.gov.ua/2018/08/22/lyst-mon-vid-20-08-2018-1-9-503-pro-pereliky-navchalnoji-literatury-rekomendovanoji-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrainy-dlya-vykorystannja-u-zakladah-zahalnoji-serednoji-osvity/> (data zvernennja 26.09.2018).
10. Nakaz MON № 440 vid 02.05.2018 r. «Pro zatverdzhennja Polozhennja pro elektronnyj pidruchnyk» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Polozhennja-pro-elektronnyj-pidruchnyk.pdf> (data zvernennja 26.09.2018).12.
11. Postanova KМУ vid 23 lystopada 2011 r. № 1392 «Pro zatverdzhennja Derzhavnogho standartu bazovoji i povnoji zaghaljnojiserednjiosvity» [Elektronnyj resurs] / Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p#n9>(data zvernennja 26.09.2018).
12. Slonjovsja O. V. Ukrajinsjka literatura (rivenj standartu): pidruchnyk dlja 10 klasu zakladiv zaghaljnoji serednjoji osvity / O. V. Slonjovsja, N. V. Maftyn, N. M. Vivcharyk. — K.: Litera LTD, 2018. — 224 s.
13. Stepin V. S., Kuznecova L. F. Nauchnaja kartina mira v kul'ture tehnogennoj civilizaciji / V. S. Stepin, L. F. Kuznecova. — M., 1994. — 274 s.
14. Ukrajinsjka literatura. 10–11 klasy (rivenj standartu): proekt prohramy dlja zaghaljnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Elektronnyj resurs] / Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (data zvernennja 26.09.2018).
15. Ukrajinsjka literatura. Rivenj standartu: pidruch. dlja 10 kl. zakladiv zaghaljnoji serednjoji osvity /A.M. Fasolja, T. O. Jacenko, V. V. Ulishhenko, Gh. L. Bijchuk, V. N. Tymenko. — K. Pedagoghichna dumka, 2018. — 192 s. / il.
16. Jacenko T. O. Shkilnyj pidruchnyk ukrajinskoji literatury: istorioghrafichnyj analiz // Problemy suchasnogho pidruchnyka: zb. nauk.pr. — Vyp. 18. — K., 2017. — S. 274–281.

Антонюк М. А.,

кандидат филологических наук, старший научный сотрудник
отдела интеграции содержания общего среднего образования
Института педагогики НАПН Украины

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНОЙ КАРТИНЫ МИРА И ОБРАЗА МИРА УЧАЩИХСЯ В УЧЕБНИКАХ ПО УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ДЛЯ 10 КЛАССА (УРОВЕНЬ СТАНДАРТА)

В статье рассмотрены генезис, дидактический смысл и интегративный потенциал понятий «научная картина мира» и «образ мира». Выяснено значение понятия «образ мира» в Государственном стандарте базового и полного общего среднего образования. Научная картина мира учащихся — это система знаний о мире, основанная на его общих закономерностях. Образ мира учащихся — это целостная и лично значимая система представлений о мире. Если научная картина мира преимущественно формируется благодаря изучению естественных наук, то ведущая роль в формировании образа мира принадлежит изучению литературы. Проанализированы теоретический и практический компоненты содержания учебников по украинской литературе для 10 класса (уровень стандарта) в контексте их соответствия требованиям Государственного стандарта образования. Определено, насколько теоретико-литературная составляющая учебников отражает научной картины мира и национальный образ мира. Предложены способы введения понятий «научная картина мира» и «национальный образ мира» в содержание учебников по украинской литературе.

Ключевые слова: научная картина мира; образ мира; украинская литература; учебник; Государственный стандарт базового полного общего среднего образования.

Antoniuk M.,

Candidate of Philology, Senior Research Officer At the Department
of Integration of the Content of General Secondary Education
of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine

FORMATION OF SCIENTIFIC PICTURE OF THE WORLD AND IMAGE OF THE WORLD OF PUPILS BY UKRAINIAN LITERATURE TEXTBOOKS FOR 10TH GRADE (LEVEL OF STANDARD)

The paper analyzes didactic potential of modern Ukrainian literature textbooks for the 10th grade in the context of formation of a scientific picture of the world and an image of the world of pupils. The concepts “scientific picture of the world” and “image of the world” are considered according to the researches of domestic and foreign scholars. The scientific picture of the world of pupils is the system of knowledge about the world which is based on its general regularities. The image of the world of pupils is holistic and personally significant system of conceptions of the world. When the scientific picture of the world is generally formed by studying of sciences, the leading role in formation of an image of the world belongs to studying of literature.

The meaning of the concept “image of the world” in the State standard of basic and complete general secondary education is found out. This document assumes its national content. Theoretical and practical components of the Ukrainian literature textbooks for the 10th grade (standard level) in the context of their compliance to requirements of the State standard of education and also compliance of their training material to scientific level of modern literary studies are analysed. It is defined the way these textbooks represent contemporary scientific vision of Ukrainian literature and a national image of the world. The national image of the world is introduced to pupils not only through the analysis of concrete literary works, but also through intersubject communications (in particular, with history), a context of national art, the system of tasks aimed to consider such elements of a national image of the world as biographies of outstanding cultural figures, national character, language, national traditions and values. The vehicles of representation of the scientific picture of the world and the national image of the world in the Ukrainian literature textbooks are discussed.

Keywords: scientific picture of the world; image of the world; Ukrainian literature; textbook; curriculum; State standard of basic and complete general secondary education.

DOI <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2018-21-20-30>

УДК: 37.02.373

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК В УМОВАХ НОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

О. В. Барановська,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики

Інституту педагогіки НАПН України

e-mail: baranovska@i.ua

У статті розглянуто проблему адаптації шкільного підручника до умов нового освітнього середовища. Проаналізовано різноманітні підходи сучасних науковців до даного питання. Наведено деякі визначення понять: «освітнє середовище», «педагогічна технологія». Виокремлено особливості шкільного підручника в умовах нового освітнього середовища, розглянуто дидактичні характеристики сучасних педагогічних технологій.

Ключові слова: підручник; старша школа; профільне навчання; освітнє середовище.

Постановка проблеми. У контексті впровадження проекту нової української школи наукового переосмислення потребують основні дидактичні поняття: освітній процес, соціально значущі системні проблеми, умови освітнього середовища,